

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У ВІЗАНТІЇ

ORGANIZATION AND ADMINISTRATION OF JUSTICE IN BYZANTIA

Сковронська І.Ю., к.ф.н., доцент,
завідувач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення
Інститут з підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ

Одна з найбільш важливих особливостей організації системи юстиції у Візантії полягає в тому, що вона становить органічну єдність з адміністративними установами в цивільному та військовому управлінні. Зокрема не тільки з точки зору злиття організаційних структур, а й фактичного здійснення управлінських і судових функцій одними і тими ж чиновниками. Основи організації і здійснення правосуддя закріплені у безлічі законодавчих актів практично всіх імператорів. Багато видатних візантійських правознавців, таких як Димитрій Хоматіан, Євстафій Ромей, Феофіл і багато інших, які були пов'язані з роботою в установах світської чи церковної юстиції, залишили докладні описи роботи судової системи, спираючись на практику вирішення конкретних юридичних справ.

Судова система Візантії відрізнялася значною складністю, повторюючи громіздкий і розгалужений адміністративний апарат. Суди за територіальною ознакою поділялися на центральні і місцеві. Деякі з них існували інституційно, на постійній основі, інші створювалися для вирішення певної справи. Компетенція визначалася родом справ, місцем проживання, станом приналежності, професією, віросповіданням тих, хто беруть участь у справі і багатьма іншими обставинами. Для окремих категорій осіб існували власні судові установи. Наприклад, практично кожен глава адміністративного відомства володів правом судової влади з певних категорій справ щодо своїх чиновників. Також існувала деяка градація щодо цивільних справ або вчиненого злочину. Візантійське право за загальним правилом допускає одночасний розгляд цивільних і кримінальних справ в рамках одного судового розгляду, не роблячи відмінностей між кримінальним та цивільним судочинством.

Вища судова влада належала імператорові. Він міг на свій розсуд прийняти до провадження будь-яку справу як загальногромадянської, так і церковної юрисдикції. Імператор міг виступати в якості органу тлумачення законів і одночасно усунення протиріч у законодавстві. Крім світської існувала церковна юстиція – єпископський церковний суд. Його існування було тісно пов'язане з обсягом привілеїв, якими користувалася церква в той чи інший період історії імперії. Крім постійно діючих судових інстанцій, що були тими чи іншими установами державного управління, існували численні судові установи, що створювалися для вирішення певної справи. У нормах візантійського законодавства закріплюються принципи і завдання правосуддя. Слід зазначити, що конкретні приписи щодо окремих питань здійснення правосуддя і правозастосовна практика не завжди узгоджувалися між собою. У хрисовулах імператора Андроніка II містяться численні декларативні положення, що стосуються мети проведеної ним судової реформи. Встановлюється положення про те, що цілями діяльності судової системи є добробут держави і досягнення справедливості.

Одним з фундаментальних підстав візантійського права є формальна юридична рівність громадян перед законом, вона знаходить своє відображення і в судочинстві. Важливою рисою візантійського судочинства є також те, що суд при винесенні рішення керувався не тільки «буквою» закону, а й його «духом». Прикладами такого підходу до вирішення судових справ можна назвати практику Верховного суду в Константинополі.

Ключові слова: Візантія, юстиція, держава, право, суд, судова система, судочинство.

One of the most important features of the organization of the justice system in Byzantium is that it forms an organic unity with administrative institutions in civil and military administration. In particular, not only from the point of view of the merger of organizational structures, but also the actual performance of administrative and judicial functions by the same officials. The foundations of the organization and administration of justice are enshrined in numerous legislative acts of almost all emperors. Many prominent Byzantine jurists, such as Demetrius Khomatianus, Eustathius Romeus, Theophilus, and many others who were associated with the work in institutions of secular or ecclesiastical justice, left detailed descriptions of the work of the judicial system, based on the practice of solving specific legal cases.

The judicial system of Byzantium was distinguished by considerable complexity, repeating a cumbersome and extensive administrative apparatus. Courts were divided into central and local courts according to their territorial characteristics. Some of them existed institutionally, on a permanent basis, others were created to solve a certain case. Competence was determined by the type of case, place of residence, gender, profession, religion of those involved in the case and many other circumstances. There were separate judicial institutions for certain categories of persons. For example, practically every head of an administrative department possessed the right of judicial power in certain categories of cases in relation to his officials. There was also some gradation regarding civil cases or the crime committed. Byzantine law, as a general rule, allows simultaneous consideration of civil and criminal cases within the framework of one trial, without making any distinction between criminal and civil proceedings.

Supreme judicial power belonged to the emperor. He could, at his discretion, accept any case of both general civil and ecclesiastical jurisdiction. The emperor could act as a body interpreting laws and at the same time eliminating contradictions in legislation. In addition to the secular one, there was ecclesiastical justice – the episcopal ecclesiastical court. Its existence was closely related to the amount of privileges enjoyed by the church in one or another period of the empire's history. In addition to the permanently operating judicial institutions, which were one or another state administration institution, there were numerous judicial institutions that were created to resolve a specific case. The principles and tasks of justice are fixed in the norms of Byzantine legislation. It should be noted that the specific prescriptions regarding certain issues of the administration of justice and law enforcement practice were not always mutually agreed upon. The chrysovula of Emperor Andronikos II contain numerous declarative provisions relating to the goal of the judicial reform carried out by him. It is established that the goals of the judicial system are the well-being of the state and the achievement of justice.

One of the fundamental bases of Byzantine law is the formal legal equality of citizens before the law, it is also reflected in judicial proceedings. An important feature of the Byzantine judiciary is also the fact that the court was guided not only by the "letter" of the law, but also by its "spirit" when making a decision. The practice of the Supreme Court in Constantinople can be cited as an example of this approach to resolving court cases.

Key words: Byzantium, justice, state, law, court, judicial system, judiciary.

Стан дослідження. Дослідники історії Візантії загальною та візантійської системи юстиції зокрема одноставні у поглядах на той факт, що у Візантії продовжували зберігатися багато базисних принципів організації і здійснення правосуддя, які сформувалися в римській державі. Разом

з тим, розвиток феодалних відносин, вплив догматів державної релігії і багато інших чинників здійснювали на них значний вплив.

Мета. Здійснити огляд і розглянути принципи системи юстиції у візантійській імперії.

Виклад основного матеріалу. У IV–VII ст. візантійська система юстиції в цілому базувалася на основних положеннях адміністративної реформи імператора Діоклетіана. Вона характеризувалася низкою деяких рис, які відрізняються від класичної римської системи. У зв'язку з розподілом і зменшенням провінцій остаточно відбувається злиття органів державного управління і суду. Глава територіальної одиниці одночасно стає ординарним суддею першої інстанції. На прийнятті ним рішення могли бути подані апеляційні скарги до вищих органів державного управління, аж до імператора або уповноважених ним суддів. Судова влада, що належала безпосередньо імператорові, передається префекту міста як ординарному судді.

За законодавством Юстиніана I допускався тільки дворазовий розгляд справи. За необґрунтовану або не належним чином досконалу апеляцію до скаржника могли бути застосовані штрафні санкції. При подачі скарги було необхідно дотримуватися встановленого порядку співпідпорядкованості і компетенції тих чи інших судових інстанцій. Крім апеляції існувала суплікація – прохання, що подається імператору. Імператор брав до власного розгляду справи осіб вищих станів в порядку особливої станової або персональної привілеї. Візантійська система судочинства знала й інститут «Верховного», «Вищого» імперського суду. Імператором Юстиніаном I був заснований імператорський суд на Іподромі, що складався з дванадцяти «божественних суддів», які мали свої «камери» на Іподромі. Вони становили вищий урядовий трибунал [1, с. 263]. В кінці XIII ст. ця установа перестає існувати.

Як правило, розгляд справи здійснювався, в рамках засідань Консисторії. Спочатку не існувало обмежень для приводів звернення до імператора з розбору справи в першій інстанції або в апеляційному порядку. У 1296 році імператор Андронік II оголосив про заснування «Вселенського суду» ромеїв. Суд був змішаним, в нього входили як світські чиновники, так і єпископи православної церкви. Відповідно до хрисовул цього імператора повноваження даної установи були великі. Формально вселенським суддею був підсудний і сам імператор, якщо його «викриють і звинуватять в неправді». Важливою особливістю інституту «вселенських суддів», яка робила його «страшним» для всіх, було декларування права суплікації візантійських громадян, коли будь-який візантієць міг безпосередньо звертатися до суду «вселенських суддів», минаючи всі інстанції ординарного суду [1, с. 299].

Незважаючи на декларативний характер положення про повноваження «вселенських суддів», цей орган був реально діючим. Суд виступав в якості одного зі знарядь боротьби з корупцією і посиленням феодалної роздробленості.

Відповідно до територіальної організації судами нижчої інстанції були суди муніципій, вони розглядали дрібні цивільні справи і незначні правопорушення. Справи міських магістратів могли бути оскаржені зверненням до правителя провінції – проконсула, консула, коректора або претора. За Кодексом та Дигестами Юстиніана I правитель провінції виступав у ролі суду першої інстанції. При Юстиніані I в провінції Африка існувала практика, відповідно до якої, особа, яка має намір почати судову справу, мала звернутися до правителя провінції особисто. Глава адміністрації своїм рескриптом призначав для розбору цієї справи суддю, який виступав першою інстанцією у розгляді справи. У зв'язку з формуванням фемного ладу з'являються відповідні фемні судді. Вище правителя провінції, відповідно до законодавства Юстиніана I, був префект преторія і його заступник – вікарій. За загальним правилом в якості судової інстанції вони розглядали апеляції на рішення нижчих судів. В якості суду першої інстанції вони виступають у виняткових випадках. З 535 р. компетенція префекта преторія і вікарія розмежується залежно від суми позову [2, с. 14]. Рішення префекта преторія визнавалося остаточною і оскарженню не

підлягало. Положення цієї інстанції в системі судочинства було виключним. Судження цих посадових осіб до VII ст. формально прирівнювалося до імператорських.

Ординарним суддею в столиці в першій і другій інстанції був Спарх міста. Це був за своїм значенням один з вищих чиновників імперії – сенатор в ранзі «illustres», який очолював Константинопольський Сенат. Йому були підвідомчі всі цивільні суперечки жителів столиці, порушення, скоєні в столиці, злочини, деякі професійні суперечки тощо. Існувала спеціальна посадова особа, у функції якої входив розгляд справ непривілейованих осіб. Діфенсор займався питаннями захисту нижчих верств населення провінцій від зловживання ординарних суддів, реєстрацією деяких актів, вирішенням дрібних цивільних справ. При Юстиніані I відповідно до 15-ї новели 535 р. функції діфенсора були дещо розширені.

Імператором Костянтином I вперше в імперському законодавстві було офіційно закріплено існування поряд зі світськими державними судовими установами особливого церковного суду. Правове положення церковного суду визначалося відповідно до норм офіційного світського загальноімперського і канонічного права. Суд єпископа прирівнювався до державного. Спочатку за згодою сторін, а потім відповідно до офіційного визнання. Якщо справа вирішувалася за участю єпископа або його арбітражних суддів, то апеляції на це рішення не допускалися. Починаючи з VI ст. до компетенції церковних судів були включені звичайні цивільні справи, якщо сторони на це погоджувалися. На початку VI ст. клірики могли на свій розсуд судитися в церковному чи цивільному суді. З середини цього століття становище змінюється, оскільки від того часу церковному суду підлягали виключно священнослужителі, особи духовного звання, а також підвладні і залежні від церкви люди. Порушення церковних приписів людям всіх станів, крім сенаторів вищого рангу, теж підлягали розгляду в церковних судах. Згідно із законом 546 р. єпископів не можна було залучати до світського цивільного та кримінального суду [3, с. 126].

Імператори або префекти преторія досить часто призначали того чи іншого державного чиновника суддею у вирішенні певної справи. Регулярність таких призначень викликала необхідність спеціального нормативного регулювання. Одним з таких актів була 82 новела імператора Юстиніана від 8 квітня 539 р. Судова влада чиновника визнавалася як делегована йому певною інституційною установою, покликаною за своїм правовим статусом до її здійснення. Делеговані за певною справою судді мали право в повному обсязі, передбаченому правилами судового процесу, організувати судочинство, виробляти необхідне розслідування і виносити рішення. Імператор Юстиніан призначив в столиці дванадцять таких суддів [4, с. 24].

Судовий процес був складною, дорогою і уповільненою бюрократичною процедурою. За порушення приписів судочинства передбачалися кримінальні покарання. Величезне значення мав чималий штат судових чиновників. Від його злагодженої роботи безпосередньо залежав результат справи. Чиновники брали прохання, готували виклики та інші розпорядження, вели підготовку слухання справи в суді, вводили в засідання сторони, вели протоколи, готували проект вироку, а також документи про апеляційне оскарження, виконували судові рішення і вироки. Імператорські постанови свідчать про поширеність корупції серед судових чиновників. У законі імператора Костянтина I 331 р., адресованому проконсулу Африки, міститься висловлювання про жаль стосовно занепаду юстиції, підкупку правителів, про те, що судді ховаються від народу, для кожного доступу до суду необхідно оплачувати вхід. Костянтин вимагає від проконсула, щоб усі його аудієнції були публічними. Встановлюється єдиний порядок розгляду судових справ і, що найбільш важливо, забороняється збір судових мит. Але за наступних правителів він відновлюється знову.

Ймовірно, що законодавство і правозастосовча практика не завжди співпадали. Можливо, допускалися деякі відхилення від встановлених правил, які не тягнули за собою визнання прийнятих судових рішень недійсними. У загальних рисах судочинство поділялося на три стадії: на першій (*litiscontestatio*) за активної участі судді визначався предмет спору; на другій стадії (*mediumlitis*) наводилися докази, здійснювалося судове слідство, заслуховувалися доводи сторін; на третій стадії (*definitivesententia*) здійснювалося винесення вироку [5, с. 109].

За загальним правилом, особа, яка має намір почати судову справу, надає офіційне прохання на ім'я державного чиновника, що має право здійснення судової влади. Наприклад, в Єгипті існувала практика подачі скарги на ім'я голови провінції. Позивач подавав прохання, в якому викладалися суттєві умови справи, які доказували необхідність виклику відповідача. Дане прохання не було позовною заявою. Прохання офіційно реєструвалося судовими чиновниками. Посадова особа, в разі позитивного рішення про необхідність початку тяжби, видавала відповідні приписи: рескрипт про делегацію відповідного судді і напрямок акта про повідомлення відповідача, а також прохання делегованому судді про його призначення і обов'язки розгляду справи. Після чого справа направлялася в судову установу. Можливий інший варіант, коли позивач подавав протест безпосередньо судді, який розглядав справу.

Позивач направляв в суд прохання про виклик відповідача. Чиновники офіція скеровували повідомлення відповідача про необхідність з'явитися до суду. Явка могла бути забезпечена і примусово, за винятком осіб вищого сенаторського рангу. Потім, в присутності судді сторони викладали свої претензії. Позивач подавав повністю і за всіма правилами оформлену позовну заяву, відповідач заперечував проти пред'явлених претензій. Після закінчення викладу аргументів на свій захист сторони мали право заявити відвід судді (суддям) і просити про призначення їм арбітра (в цивільному процесі). За законодавством Юстиніана I відводи були можливі в разі, коли є обгрунтовані підозри про те, що суддя відповідає своєму призначенню, підозрілий, негідний довіри, або справа очевидно не підсудна йому. Вислухавши доводи сторін – позивача про наявність порушеного права і відповідача про невизнання претензій і, якщо не було заявлено відводів, суддя виносив постанову про прийняття справи до свого провадження. Після цього наявні відводи і заперечення проти участі тих чи інших осіб у вирішенні справи не бралися до уваги. Під час розгляду справи міг бути розглянутий тільки один позов.

Перед початком судочинства відповідно до 82-ї новели імператора Юстиніана від 8 квітня 538 р. всі учасники процесу складали присягу про те, що вони не порушували і не порушуватимуть закону з метою вплинути на результат справи. Для того, щоб сторони були присутні під час процесу, відповідач був зобов'язаний надати гарантії. У якості таких гарантій могла виступати порука, клятва, грошова застава тощо. Якщо передбачені гарантії не були вручені виконавцеві, він мав право тримати відповідача під арештом протягом всього процесу. Виняток становили вже згадувані сенатори вищого рангу. В Інституціях Юстиніана міститься положення про те, що «відповідач, якщо він діє від свого імені, не зобов'язаний давати ніяких гарантій щодо позову, він тільки дає гарантії щодо себе у тому, що він залишиться в суді до закінчення процесу. Можна було покладатися виключно на його обцянку, якщо честь і гідність були незаплямовані попередніми вчинками» [6, с. 233].

Явка відповідача та позивача за судовим викликом виступала в якості обов'язкової умови вирішення спору на користь тієї чи іншої сторони. Законодавством було передбачено положення відповідно до якого, в ситуації, коли позивачем і відповідачем у справі є суб'єкти, які проживають в різних провінціях, і відповідач з'явився на

офіційний виклик, а позивач ні. У даному випадку неявка позивача протягом 10 днів звільняла відповідача від суду, але справа залишалася невирішеною. Законодавством Юстиніана I було передбачено, що неявка після третього офіційного виклику до суду позбавляє сторону заявлених прав. Поданий позов повинен був відповідати встановленій формі (тобто бути датованим і підписаним). Стандартний розмір забезпечення в VI ст. становив 36 солідів, якщо позивач доведе справу до закінчення першої стадії процесу. В іншому випадку він відшкодує в подвійному розмірі всю понесену відповідачем шкоду. Позивач дає доручення, що доведе справу до вироку і в разі свого програвання відшкодує відповідачу 1/10 частини суми, про яку йде суперечка. Якщо необхідне забезпечення не було внесено, то відповідач мав право не відповідати на позовне прохання. У чисто кримінальному процесі, в порушеннях від імені держави, подібного забезпечення не було. Слід зазначити, що порушення зв'язкових із забезпеченням позову умов становили серйозні кримінальні злочини. Суддю, який допустив подібний процес, штрафували на суму в 10 золотих фунтів, судовий виконавець карався конфіскацією майна і вигнанням на 5 років [7, с. 18].

На стадії *mediumlitis* сторони наводили докази, обгрунтовуючи свої позиції, здійснювалося судове слідство, допитувалися свідки, проводилися необхідні експертизи, в першу чергу пов'язані з визначенням автентичності поданих документальних доказів, як правило, письмових, але могли бути витребувані і речі. Здійснювалися інші дії, необхідні для встановлення істини у справі. Тягар доказування лежав на кожній зі сторін – позивач відстоював свою позицію, а відповідач свою. Таке положення зберігалось протягом усього існування імперії. Слід зазначити, що суддя не грав роль безпристрасного арбітра, він представник держави і в будь-якій справі, як кримінальній, так і цивільній своєю владою відображав інтереси суспільства. У разі виявлення певних обставин, що виходять за рамки позовної вимоги, але що входять в компетенцію даного судді він міг в цьому ж провадженні винести, наприклад, вирок про накладення кримінального покарання. Для надання доказів встановлювалися певні терміни. Діяло загальне правило про те, що відповідач з «поважних» причин може їх порушити. Відносно позивача діяли більш суворі обмеження.

У візантійському процесі відбулися значні зміни в порівнянні із здійсненням правосуддя римськими судовими установами. Головна відмінність полягала у звуженні сфери судового розсуду. Встановлювалася суворая система оцінки доказів. Якщо раніше суддя виносив рішення, ґрунтуючись на власній оцінці пропонованих доказів, причому законодавство було скероване на встановлення рівнозначності їх окремих видів, то тепер він був зобов'язаний суворо керуватися пропонованою йому схемою. Кожен суддя отримує в свої руки модель, керуючись якою він може прийняти рішення, яке впливає з неї. Якість прийнятих рішень з точки зору встановлення істини знижувалася. Законом Костянтина Великого від 317 року було встановлено, що: «в судових процесах письмові документи мають ту ж цінність, що і показання свідків». У Кодексі Юстиніана перевага віддавалася письмовим свідченням. Серед представлених письмових свідчень перевага віддавалася тим, які були відповідним чином засвідчені посадовою особою. Існувала централізована система державної експертизи письмових актів [8, с. 44]. Перш ніж потрапити на процес в якості одного з доказів, на яке спирається сторона, документ мав бути належним чином зареєстрований і посвідчений в його справжності. У столиці ці функції здійснював магістр цензорів, в провінції куріали і дифенсори міст. З плином часу змінювалася кількість необхідних для визнання юридичної сили і достовірності документів, показань свідків (зазвичай від трьох до п'яти). Як правило, було необхідно

здійснити клятву. За новелою Юстиніана 538 р. необхідні три свідки і прийняття ними присяги. Безумовно доказовістю володіли судові протоколи, які відображали хід судового засідання і прийняті рішення.

Починаючи з VI ст. діяло загальне правило про те, що обов'язок давати свідчення покладено на всіх. Існувала градація цінності свідчень. У IV ст. діяло правило про те, що «поважні», вищі стани імперії, більш гідні довіри, ніж «смирненні». Відповідно до новели Юстиніана 539 р. здійснювалася градація свідків у їх соціальному статусі – рангу, посади в державному апараті або церковній ієрархії і багатства. Раби, як правило, не могли бути свідками. Незаможні легко могли бути відведені від дачі показів свідків як запідозрені в користі, недоброчливості, заступництві однієї зі сторін. Крім цього, враховується етнічна і релігійна приналежність. Наприклад, в Дигестах Юстиніана, а в подальшому і в Василіках міститься положення про те, що показання свідків краще отримувати у свідків «греків». За загальним правилом в якості свідків не допускалися неповнолітні, жінки, найманці, недоумкуваті, родичі сторін, слуги, товариші за товаришів, слуги за слугу, сини за батьків і батьки за синів, глухі, німі, викриті в підробках, еретики і євреї проти християн. Це положення не було абсолютним, але в разі залучення таких свідків їх показання могли бути поставлені під сумнів. Заборона приймати показання свідків з боку родичів однієї зі сторін могла мати і позитивні сторони. Наприклад, в разі провадження у кримінальній справі це був принцип схожий з сучасним – «ніхто не зобов'язаний свідчити проти себе самого і своїх близьких». Допит свідків здійснювався суддею чи іншою посадовою особою за місцем знаходження допитуваного. Свідка могли доставити для дачі показів і примусово, це правило формально не поширювалося на вищих чиновників і священнослужителів. Єпископи повинні були допитуватися вдома. Сектанти, відступники, інтелектуально неповноцінні і психічно нездорові люди до дачі показів свідків не допускалися. Візантійське законодавство знало поняття презумпції. У той час у цьому значенні малася та обставина, що не вимагає особливих доказів [9, с.147]. Одна з особливостей візантійського кримінального процесу полягала в тому, що в ньому на відміну від західних країн в повній мірі ніколи не утвердилися початки інквізиційного, розшукового процесу. Існувала своєрідна модель презумпції невинуватості обвинуваченого. В Екклзії міститься положення про те, що ніхто не може примусово приводити свідків і просити їх свідчити проти себе самого.

Важливою рисою візантійського судочинства є те, що суд при винесенні рішення керувався не тільки «буквою» закону, а й його «духом». Прикладами такого підходу до вирішення судових справ можна назвати практику Верховного суду в Константинополі. У «Пирі» Євстафія Ромео наводиться приклад винесення судового рішення, що ґрунтується на загальних принципах права в протиріччі з прямими нормативними постановами. Зокрема в ході судового

процесу про право власності на нерухомість відповідач, титулований власник, віддає в дар предмет спору одному з монастирів. Визнаючи формальне право подібним чином розпоряджатися нерухомістю, оскільки заборону відчуження не було накладено, суддя, тим не менш, визнає дар недійсним. Він пояснює, що в даному випадку має місце явне бажання чинити опір правосуддю, причому можливо обтяжене святотатством [10, с. 221]. Візантійські правознавці чітко відрізняли формально встановлені законодавчі постанови з конкретного питання суспільного життя і принципи права як такого і його окремих галузей. Рідко можна зустріти постанову, в якій суддя посилається на єдиний закон того чи іншого імператора, але досить багато свідчень коли судді приймають рішення керуючись принципами регулювання відповідної галузі права і знаходять своє відображення у відповідній конкретній правовій нормі. Суддям доводилося вирішувати складні питання суспільного життя, керуючись іноді суперечливими законодавчими приписами, крім того, доводилося брати до уваги різноманітні правові звичаї, укорінені в різних областях імперії.

Крім звичайної системи судочинства існував процес «за рескриптом». Здійснення даного процесу базувалося на положеннях 113, 114 і 125 новел Юстиніана I, прийнятих законодавством наступних імператорів. Ініціатива початку розгляду справи виходила від приватної особи або державної установи. Справа розглядалася за загальними правилами в Консistorії і завершувалася виданням імператорського рескрипту, яким закінчувався розгляд справи по суті. Інстанції для його оскарження не існувало. Рескрипт міг містити положення про передачу справи до судової інстанції. Була можлива проста передача або з певною директивою. Законом визнавалася можливість існування третейських судів, зокрема їм присвячений VIII Титул 22 Книги Дигест Юстиніана, але система державної світської і церковної юстиції була поширена в незрівнянно більшій мірі.

Висновки. Важливою особливістю здійснення правосуддя у Візантії того часу є прагнення дотримання проголошеного принципу «економії», компромісного вирішення питання. На будь-якій стадії процесу сторони могли прийти до мирової угоди, яка стверджувалася суддею. Принципові положення побудови судової системи і здійснення правосуддя носили досить суперечливий характер. Ідеї про виняткове значення інституту суду в системі державних установ поєднувалися з принципами єдності функцій управління і юстиції. Формальна рівність громадян перед законом поєднувалася з принципами різного процесуального положення осіб з неординарним майновим становищем. Головною метою правосуддя виступає досягнення справедливості, але при формальному підході до оцінки доказів можливості до її здійснення були обмежені. При всіх недоліках візантійської системи судочинства судді творчо осмислювали роль і значення права, їх рішення досить часто були проникнуті ідеєю слідування принципам права, його «духу».

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія Візантії. Вступ до візантиністики / за ред. С. Б. Сорочана і Л. В. Войтовича. Львів, 2011. 880 с.
2. Русу С. Д. Історико-правові передумови рецепції римського приватного права. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3(15). С. 12–16.
3. Омельчук В. В. Адміністративно-судові та фінансово-податкові привілеї візантійських монастирів. *Фінансове право*. 2013. № 2 (24). С. 42–46.
4. Фаст О. О. Державна влада та особистість у Візантійській імперії: особливості статусу та правових зв'язків. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* № 2. 2020. С. 24–28.
5. Балух В. О. Візантиністика. Чернівці: Книги – XXI, 2006. 606с.
6. Омельчук В. В. Церковна ієрархія та нормотворчість у Візантійській імперії. *Правничий часопис Донецького нац. ун-ту*. 2012. № 2. С. 232–240.
7. Омельчук В. В. Особливості еволюції канонічних актів у правовому просторі Візантійської імперії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. Вип. 6. С. 17–21.
8. Ковалевська О. О. Історія держави та права зарубіжних країн: навч. посібник для дистанційного навчання. Відкритий Міжнародний ун-т розвитку людини «Україна», Київ: ВМУРОП, 2003. 366 с.
9. Макаруч В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник. 5-е вид., доп. Київ: Атіка, 2006. 438 с.
10. Історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник / за ред. О. М. Джужі. Київ, 2000. 394 с.